

ПРОФЕССОР Қ.Н.БЕКХОЖИН ТӘЛІМІНІҢ КЕПЕШЕКТІК САБАҚТАРЫ

Кәкен Қамзин

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті баспасөз және интернет журналистика кафедрасының доценті, филология ғылымдарының докторы

Дүйім елді тамсандыратын ғылым, сана қазынасын толықтыратын ғылыми бағыт атану үшін кез келген пән ежелден қалыптасқан классикалық талаптарға жауап беруі керек. Ең алдымен уақыт және кеңістік ауқымында өмір сүріп отырған оның толыққанды зерттеу объекті болуы шарт. Мұнан кейін бұл салалар өнімін пайдаланатын сандық және сапалық контингент қажет. Одан соң сол тақырыпты зерттейтін жасампаз ғалымның тұлғасы қоғам сахнасына шығады. Содан кейін осы айтқан ғылым жемісін теория және іс жүзіне тұтынатын аудиторияның қажеттілігі туындайды. Ал осы ретте журналистика ғылымының тарихи қадамына көз жіберсек, теория мен тәжірибенің барынша ұласып жатқаны, аталмыш құрамдас бөліктердің бәрі де қазіргі журналистиканың бойынан табылтатындығы анық аңғарылады. Осы тұста ұлттық журналистиканың реалистік және сыншыл реализм мектебі, журнали-

В данной работе автор рассматривает научно-исследовательскую школу, познавательный мир профессора Х.Н. Бекхожина с позиции национально-культурного Ренессанса.

In this paper, examines the research school, the informative world of Professor H. Bekhozhin from a position of the national-cultural renaissance.

стика эстетикасының сонау ерте дәуірлерде қалыптасқанын, әр заманға, әр формацияға сай түлеп отырғанын, жанрлық мәтіндерін дамытқанын, кемелдендіре түскенін атап айтқан жөн. Тіпті палеожурналистика, бабажурналистика, арғыжурналистика жаратылыстың өзімен, саналы жанның дүниеге келуімен түйдей құрдас десек, еш қателеспейміз. Демек, журналистика мен көсемсөз категорияларының қай пән саласынан да хронологиялық жағынан көш ілгері тұрғандығын аңғарамыз. Бір ғана мысал – ұлы әл-Фараби бабамыз өзінің әйгілі «Философтардың сұрақтарына жауап» трактаты арқылы қазақ жазба сұхбатының қай ғасырларда дүниеге келгенін бізге тайға таңба басқандай бекемдеп берді.

Тарих ғылымдарының докторы, профессор Қайыржан Нұрғожаұлы Бекхожин, міне, осын-

дай бұлақтардан сусындап өсті, ойын да, бойын да түзеді. Оның есею жылдары қиын болды, қатерлі болды. Ғалым заманына қарай амалын жасады. Сондықтан біз өз ұстаздарымыздың қиын-қыстау кезеңдегі еңбектері турасында: «Журналистиканың теориясы мен практикасы саласын таразылап жүрген қисынгерлер қазақ топырағында публицистика жанрлары туралы зерттеулер мен ізденістердің билеуші коммунистік партия идеологиясы негізінде, кеңестік жүйе ауқымында жүргізілгенін жақсы біледі. Әділіне көшсек, мұндай үлгіні тек біздің ғалымдар ғана басшылыққа алған жоқ, бұл стандарт бүкіл социалистік лагерь теоретиктеріне бірден-бір озық ойлы, әмбебап әдіснама ретінде ұсынылды. Осы ретте К. Маркс пен Ф. Энгельстің «Коммунистік манифест», В.И. Лениннің «Партиялық ұйым және партиялық әдебиет»,

И.В. Сталиннің «Ленинизм негіздері» еңбектерін, СОКП съездері материалдарын, СОКП ОК-нің ақпарат құралдарына арналған қаулыларын, Қазақстан Компартиясы съездері шешімдері мен Қазақстан Компартиясы ОК-нің БАҚ қызметі жөніндегі қаулыларын айтсақ та жеткілікті. Олар кеңестік журналистиканың бірден-бір идеялық түпқазығына айналды, көсемсөзді партияландырды, теория мен тәжірибені бірегейлендіріп, бірізге түсірді. Біздіңше, қазақ ғұламаларының осы құрсаулы шеңберден шыға алмауының себептері олардың ғылыми дайындығының осалдығында немесе туындыгерлік позициясының, шығармашылық шамасының әлсіздігінде емес, қайта, олардың білгірлігі, асқан көрегендігі дәстүр жалғастығын үзіп алмау үшін белгілі бір кезеңге дейін андай қимылдауында, күні туар ұлы

мұраттарға іргетас боларлық ұлттық кадрлар мектебін дәйекті қалыптастыруға күш салуында, өздерінің зерттеушілік потенциалын, ұстаздық күш-қайраттарын келешек ізбасарларға табан тірер мығым баспалдақ, перспективалық өріс дайындауға сарқа жұмсағандығында, Алаш ардақтылары аманаттап кеткен ұлттық идеяны жүрек түкпірінде сақтай білуінде», - дегенбіз /1/. Расында да, ақпарат саласында еңбек етушілер билеуші идеологиямен қоян-қолтық араласады, белгілі бір дәрежеде

«қоғамдық келісім» негізінде оған қызмет көрсетеді. Алайда қызмет ету құлшылық ету емес, жаппай құлдық ұру емес. Менің ойымша, ол мәдениетті тұлғалар, интеллектуалдар арасындағы балансты қарым-қатынас қана. Әрі публицист, әрі ақын, әрі драматург, әрі композитор, әрі саяси қайраткер А.С. Грибоедовтың көсемсөз кеңістігінде еңбек етушілердің барлығына аманат етіп кеткен өсиеті дәл осындай.

Әділін айтар болсақ, ұлттық журналистиканың ғылыми салалары кеңес өкіметі жылдарында өсіп-өркендеді, өз идеологиясы ауқымында талай ғылыми жөн-жобаларға жол ашты. Біздің пайымдауымызша, қазақтың журналистика саласындағы тұңғыш докторы, профессоры Қ.Н. Бекхожиннің: «Қазақ баспасөзінің тарихы әр кезеңдегі тарихи оқиғаларға байланысты

зерттелуі қажет. Бұл қазақ халқының әлеуметтік өміріне, экономикалық жағдайына тығыз байланысты зерттелуі тиіс деген сөз. Осылай зерттелгенде ғана баспасөздің қоғам дамуында атқаратын ролі айқын анықталады», - деген бағдарламалық пікірі өз шәкірттерінің, ізбасарларының жүрер жолын, бағыт-бағдарын айқындап берді /2/. Журналистиканың, көсемсөздің іргетасы іспеттес тарихи бағытты Қайыржан Нұрғожаұлы өз қолына алды, кейін қолдан түсіп бара жатқан туды филология ғылымдарының докторы, профессор Ф.О. Оразаев пен тарих ғылымдарының докторы, профессор С. Қ. Қозыбаев іліп әкетті. Көсемсөз жанрларының кеңестік конфигурациясын Қайрекеннің шәкірті филология ғылымдарының докторы, профессор Т.С. Амандосов тереңдей зерттеді, баспасөздегі сатира мен юмор стилистикасы мен лексикасын байыптауды оның және бір ізбасары филология ғылымдарының докторы, профессор Т. Қ. Қожакеев ілгерілетуге көп күш жұмсады, телевизия журналистикасының ерекшеліктері хақында соны пікір айта алған Қайрекеннің орыс тілді, қазақ ділді шәкірті филология ғылымдарының докторы, профессор М.К. Барманқұловтың еңбегі, сөз жоқ, бір төбе. Радиожурналистика мәселелерін, оның тарихи тамырларын ғылыми жұртшылыққа, кәсіби журналистерге жаңа қырынан танытқан Қ.Н. Бекқожиннің тағы бір шәкірті филология ғылымдарының докторы, профессор Н. О. Омашевтің зертеулері де, әлбетте, ауыз толтырып айтуға тұрарлық. Ал осының бәрі, қазіргі тілмен айтсақ, журналистика кластерлері. Кластер дегеніміздің өзі – тектес, ұқсас бірліктерді инновациялық жүйеге ұйыстыру, біріктіру. Бұл үдеріс пен ізденіс бүгінгі күндері өзінің заңды жалғасын табады. Болжамдық, футурологиялық журналистика әлемі жайындағы филология ғылымдарының докторы, профессор А.Ф. Мархабаевтың бірегей туындылары жалпы жұртшылыққа мәлім. Халықаралық журналистика саласында саясат ғылымдарының докторы, профессор Ғ.Ж. Ыбыраева мен тарих ғылымдарының докторы, профессор С.Х. Барлыбаева өнімді еңбек етуде, тарихи публицистика мен ретрожурналистика саласындағы ізденістер тарих ғылымдарының докторы, профессор Л.С. Ахметова, тарих ғылымдарының докторы, профессор Қ.М. Аллаберген, филология ғылымдарының докторы, профессор Б.Ө. Жақыптың монографиялары арқылы көпшілікке белгілі, масс-медидадағы рыноктық экономика аспектілерін филология ғылымдарының докторы, профессор Ш.Ы. Нұрғожина жан-жақты

қарастыруда, тележурналистика мәселелеріне байланысты филология ғылымдарының докторы, профессор Қ.Ж. Тұрсынның пікірлері мен ойларына телевизия мамандары әлсін-әлсін ден қоюда. Қазіргі деректі-көркем көсемсөз пішіндері мен реалды журналистика жанрлары мәтіндері туралы осы жолдардың авторы ұлттық бояуы қанық тың байламдар жасауға ұмтылуда. Міне, осының бәрі тарихи таным мен ұрпақ жалғастығының, журналистика мектебі өміршендігінің, оның жаңа жағдайларға жедел бейімделе алуының нақты көрінісі. Ендеше, таяуда қабылданған Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» заңына сәйкес журналистика саласындағы реформалар, ғылыми-зерттеу кластерлері жоғарыда аталған ұлттық білім беру мен зерттеу мектептері іргетасына қалануы тиіс. Өз халқының тарихы мен тағдырының, ағымдағы өмірінің статикалық графикасы, акустикалық графикасы, динамикалық графикасы түрінде көрініс беретін қазақ журналистикасы өз ұлтының дәстүрінен, өмір сүру салтынан нәр алып отыратыны заңды құбылыс. Сол себептен әлімсақтан айрықша білім беру бітімі қалыптасқан ұлттық журналистика мектебі басқа ғылым үлгісі мен стандарттарының қалыбына сыя бермейді, ол азаматтық һәм шығармашылық еркіндік арқылы ойлы кеңістік биігіне басқаға ұқсамайтын тастақты соқпақтармен қиялайды.

Профессор Қ. Н. Бекқожин автор мен кейіпкер арасындағы контрастық принципке сүйене отырып, ел тарихындағы, зиялы кеңістіктегі харизмалық тұлғаларға назар аударады. Сондай біртуар, асқақ тұлға – Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов. Ғалым ол туралы: «Журналистикамен шындап шұғылданғысы келгендігін Шоқан 1862 жылы А.Н. Майковқа жолдаған хатында былай деп жазады: «Санкт-Петербургские ведомостидің» Орта Азия мен қазақ даласындағы істер жөніндегі тілшісі болғым келеді. Редакторымен сөйлесуіңізге болмас па екен? Немесе өзіңізге жақын басқа газетпен сөйлесуіңізге де болады». Бұдан кейін ол «Отечественные записки» журналына орыстардыкіне ұқсас қазақ ертегілерін, сондай-ақ қазақтардағы шамандық туралы өзінің зерттеулерін, Алтын Орданың батырлары туралы және сол Орданың тарихына жаңа көзқарас тудыратын, оның құлдырауының себептерін түсіндіретін қазақ жырларын бастырып шығаруға болар ма екен, соны да біліп беріңіз деп өтінеді», - деп жазады /3/. Осындайда бір ойды бір ой түртеді, бір ойдан екінші ой туындайды. Орыстың белгілі ақыны Аполлон Николаевич Майковқа «Емшан» балладасының сюжетін ай-

тып берген де Шоқан Уәлиханов екенін бүгіндері біреу білсе, біреу білмейді. Бертінгі неолибералды рынок желпілдеткен технократтарды қайдам, романтизм мен лиризм жандары мен қандарына байырғыдан дарыған оқырмандар:

И взял пучок травы степной
Тогда певец, и подал хану –
И смотрит хан – и, сам не свой,
Как бы почуя в сердце рану,
За грудь схватился... Все глядят:
Он – грозный хан, что ж это значит?
Он, пред которым все дрожат, -

Пучок травы целуя, плачет! – деген жолдардың әсер етер энергетикасы мен экпрессиясын ешбір құрал-құрылғымен өлшеу мүмкін де еместігін жақсы біледі /4/.

Журналистика қисыны мен өнегесі алаңында кесек турайтындар, өр мінезділер, биязылар, ақырын жүріп анық басатындар тізе қоса еңбек етеді. Баспасөз саласының әртекстілігін, демократиялығын, бұқаралығын жарастыратын да осы сипаттар. Білгір ғалым, тұйық мінезді Қайрекенді көп шәкіртінің бірі ретінде бүгіндері көз алдыма елестеткенде, А.М. Горькийдің «Лев Толстой» атты эссесіндегі мына бір жолдар еске түседі: «А молчит он внушительно и умело, как настоящий отшельник мира сего. Хотя и много он говорит на свои обязательные темы, но чувствуется, что молчит еще больше. Иного – никому нельзя сказать. У него, наверное, есть мысли, которых он боится» /5/. Бұл мінездемеге біздің пәлендей алып-қосарымыз жоқ.

Журналистиканың жанрлық мәтіндері ұлттық сананы қалыптастырады, тарихи әділдікті қалпына келтіруге мұрындық болады. Мысалы, қазіргі «Егемен Қазақстан» басылымының арғы тегін анықтауда да Қайрекеннің ғылыми дерегі септігін тигізген. Ол 1981 жылы өңделіп, қайта басылған «Қазақ баспасөзінің тарихи очерктерінде» былай деп жазады: «Ұшқынның» 1919 жылы барлығы 37 нөмірі жарық көрді. Соңғы нөмірі 1920 жылы 27 октябрьде шықты. Республикалық «Социалистік Қазақстан» газетінің тарихы Қазақстанның алғашқы үкіметі – Кирревкомның атынан шыққан большевиктік «Ұшқын» газетінен басталады.

1920 жылы 4 октябрьде советтік федерация негізінде Қақтың Автономиялы Советтік Социалистік Республикасы құрылды. Қазақстан Советтерінің бірінші Құрылтай съезінің материалдары, Қазақ АССР-і еңбекшілері правосы жайындағы Декларациясы және Қазақстан Советтерінің Орталық Атқару Комитетінің Декреттері «Ұшқын» газетінде жарияланды» /6/. Даталық жағынан алғанда әбден қаныққан, дұрыс байлам, ал ұстаным жағынан қарастырсақ, автор сол кездегі моноидеологиялық талаптарға сай «Ұшқын» газетін алаш азаматтары ықпалынан тым аулақтатып жіберген. Ондай «мұлт кетушілік», әрине, кешірімді, өйткені алысты болжай алатын білікті ұстаз келешекте дүниеге есті ұрпақтың келетіні, жылмықтың самалы есетінін, еркін ойдың салтанат құратынын іштей көксеген де, білген де сияқты.

1. Қамзин К. Қазақ көсемсөзі жанрларының кемелдену үдерісі. – Алматы: Экономика, 2009. 9 б.
2. Бекхожин Х.Н. Қазақ баспасөзі тарихының очеркі. – Алматы: Мектеп, 1981. 4 б.
3. Бекхожин Х.Н. Қазақ баспасөзі тарихының очеркі. – Алматы: Мектеп, 1981. 14-15 бб.
4. Майков А. Емшан. Три века русской поэзии. – М.: ОНИКС 21 век – Мир и образование, 2002. С.253.
5. Горький А.М. ПСС.Худ. произ. в 20 т. Т. 16. – М.: Художественная литература, 1973. С. 268.
6. Бекхожин Х.Н. Қазақ баспасөзі тарихының очеркі. – Алматы: Мектеп, 1981. 83 б.

